

Отже, необхідність міждисциплінарного підходу при викладанні теорії та історії держави та права є очевидною, оскільки при всіх відмінностях ці фундаментальні дисципліни мають і багато спільного: досліджують минуле й сучасне держави і права; виявляючи причини й умови зародження держави і права, головну увагу приділяють закономірностям їх розвитку, вивчають державу і право в цілому, звертаючись до досвіду окремих країн. Перенесення акценту вивчення зі статичних і вузько локальних станів держави та права на динаміку, широкомасштабні й різноманітні процеси їх руху створює сприятливі умови для висвітлення загальних рис та особливостей тих чи інших державно-правових явищ, і врешті-решт, виявлення закономірностей їх прояву в історичному вимірі та історичному просторі.

Реалізація такого підходу в пізнанні історичних аспектів держави й права можлива за умов інтеграції, злиття, об'єднання різних наук у комплексному дослідженні відповідних об'єктів. Тобто саме "на стику" з предметами інших наук може бути виявлена дійсна сутність, призначення і роль держави та права в житті суспільства на різних історичних етапах його розвитку. Такий підхід формує науковий світогляд юристів, що корінним чином відрізняється від юридичного світогляду, який недооцінює відмінність підходів у вивченні держави й права, розглядає дійсність через призму правових понять і норм і не враховує, що самі ці норми й критерії історично зумовлені всім попереднім розвитком життя людського суспільства, знання яких дає змогу відповісти на чимало питань сучасності.

З урахуванням вище зазначеного і було складено модель навчальної дисципліни "Історія держави та права зарубіжних країн". Слід зазначити, що реалізований в пропонованій моделі підхід до вивчення історії держави і права не безпідставно розглядається як такий, що не повною мірою враховує вимогу щодо відповідності навчального матеріалу рівню готовності першокурсників до його сприйняття. На це хотілося б зауважити: акцентуація розгляду загальних рис і особливостей держави і права в кожному історичну епоху, виявлення закономірностей їх прояву з застосуванням порівняльного, проблемного методів веде до різкого скорочення його об'єму, в окремих випадках до його повторення, але вже в контексті нових проблем. Пошук причинно-наслідкових зв'язків в історії розвитку державно-правових інститутів і явищ активізує критичне мислення, підвищує мотивацію студента до навчання, спонукає до подальшої самоосвіти, викладача – до нових форм співпраці зі студентом.

Не останню роль в вирішенні проблем дидактичного моделювання правових дисциплін у відповідності з потребами часу має зіграти наукова спільнота юридичних вишів. Актуалізація їх розгляду на наукових конференціях, в процесі підвищення кваліфікації викладачів, дасте змогу подолати існуючий формалізм в реалізації досягнень наукової думки в навчальний процес.

Список використаних джерел:

1. Яковенко Л.І. Міждисциплінарність та необхідність її реалізації в освіті / Л.І. Яковенко // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації : матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. / редкол. Л.І. Яковенко (гол. ред.). – Полтава : Скайтек, 2007. – Т.1 – С. 25–31.
2. Дамирли М.А. Образ всеобщей истории права как науки / М.А. Дамирли // Правоведение. – 2001. – № 6. – С. 179–189.
3. Історія держави і права зарубіжних країн : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. М. Маймескулов, Д. А. Тихоненков, В. В. Россіхін та ін. – Харків : Право, 2011. – 520 с.
4. Історія держави і права України: Академічний курс : у 2 т. / за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. – Київ : Ін Юре, 2000. – Т. 1. – 648 с.; Київ : Ін Юре, 2000. – Т. 2. – 632 с.
5. Горбань В. І. Щодо розбіжностей у визначенні форми держави між теорією та історією держави і права / В.І.Горбань // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. "Право". – 2012. – Вип. 18. – С. 5–12

**Бостан Сергій Костянтинович, професор
кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Інституту управління та права
Запорізького національного технічного
університету доктор юридичних наук,
професор**

ДУАЛІЗМ «ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА» ЯК ЧИННИК ПРЕДМЕТНОЇ ПЕРЕПРОФІЛІЗАЦІЇ ДЕЯКИХ КАФЕДР В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ МВС

Кафедра «теорії держави та права» Національної академії внутрішніх справ України, якій присвячена конференція, має забезпечувати викладання базового для усієї юридичної освіти однойменного

навчального курсу та низку інших споріднених спеціальних курсів. Загальновизнано, що в предметі навчальної дисципліни закладений певний дуалізм: держава і право, який породжує різні підходи до змістовного наповнення цієї дисципліни, котру зазвичай називають також «теоретико-правовою наукою» або ж «теоретичним правознавством».

Перший підхід представлений тими вченими, які продовжують лінію ще радянської теорії держави і права про нерозривну єдність «держави і права» в межах правознавства. Їхня така «колективна» точка зору в самому узагальненому вигляді відображена в самому авторитетному юридичному енциклопедичному виданні України – багатотомній Юридичній енциклопедії. «Правознавство, – зазначається в ній, – галузь знань про закономірності розвитку держави і права» [1, с. 46]. Модифікацією цього підходу є точка зору представників одеської школи «теоретичної юриспруденції» [2], котрі, розуміючи певну алогічність і суперечливість словосполучення «правознавство – галузь знань про... державу...», виокремили такі поняття, як «правознавство» і юриспруденція» та визначили співвідношення між ними. «Термін «загальнотеоретична юриспруденція», – зазначає з цього приводу, Ю.М. Оборотов, – не зводиться тільки до галузі правознавства, а включає державознавство як свою важливішу складову» [3, с. 6].

Другий підхід представлений деякими вітчизняними правознавцями (М.І. Козюбра та ін.), які вважають, що держава як «окреме суспільне утворення» не має бути предметом теоретичного правознавства, адже наявний дуалізм її предметів зумовлює визнання, власне, і двох різних наук із двома різними предметами: науки про право – правознавство, предметом якої є право, і науки про державу – державознавство, предметом котрої є держава [4, с. 37]. Формально визнаючи можливість існування окремої науки про державу – державознавство, водночас прихильники цього підходу здебільшого схиляються до думки, що державознавчі аспекти «з теорії держави і права», що безпосередньо не пов'язані з правом, мають бути «передані» політології.

Третій підхід, який передбачає відокремлення «державознавства» від «правознавства» в самостійну наукову галузь та навчальну дисципліну, представлений деякими російськими юристами. Така ідея була обґрунтована В.Є. Чиркіним ще в другій половині останнього десятиліття минулого століття, а певною мірою, вже втілена в життя наприкінці 90-х рр., коли він видав фундаментальний підручник «Державознавство» [5]. Це, на його думку, мало б відкрити перспективи для поглибленого і водночас цілісного вивчення такого феномену суспільного життя як держава, оскільки ані соціологія, ані політологія, ані загальна теорія держави і права такої можливості не мають [5, с. 11–12].

Слід зазначити, однак, що «теорія держави і права; теорія права і держави» утримала свої позиції і до інституціоналізації державознавства як окремої «повноцінної» науки в Росії, справа такі не дійшла [6]. Більш вагомими були успіхи «державознавства» в навчальному процесі, де воно отримало офіційний статус навчальної дисципліни при підготовці юристів, менеджерів, управлінців тощо [7, 8]. Такий своєрідний державознавчий «бум» в Росії спостерігався, однак, тільки на рубежі століть, а надалі цей процес пішов на спад. Характеризувався він окремими дослідженнями, які проводилися, як і раніше, переважно в межах теорії держави і права та перевиданнями, з незначними правками, відомих вже навчальних видань В.Є. Чиркіна з «Державознавства» та деяких інших авторів.

Певною мірою можна вважати, що такий підхід поділяють і деякі українські вчені, зокрема В.Ф. Погорілко та С.В. Бобровник, які теж наприкінці минулого століття в українській багатотомній Юридичній енциклопедії визначали «державознавство» як «науку про державу, її походження, сутність, ознаки, типи, форми, функції, механізми, основні закономірності і фактори розвитку, її інститути» [9, с. 164]. Але в Україні, на відміну від Росії, цей підхід не дістав підтримки не тільки в науці, а й в навчальному процесі, де «державознавство» як навчальна дисципліна не викладається.

Таким чином, сьогодні на пострадянському просторі, принаймні на більшій частині цього простору (Україна та Росія), наявні три підходи щодо «предметної долі» теорії держави і права. Перший передбачає подальшу нерозривну єдність «державознавства» і «правознавства» як єдиного предмету «юриспруденції», інший – «очищення» теоретико-правової науки від державознавчих аспектів та «передача» їх політології, третій – створення окремої науки та навчальної дисципліни – «державознавства».

Яка наша позиція щодо цього? Ще кілька років тому, незважаючи на очевидність штучного об'єднання деяких «державознавчих» і «правознавчих» аспектів в межах «теорії держави і права», ми ще не бачили гострої необхідності в їх розмежуванні. Усвідомлення необхідності надання «державознавству» і в Україні належного наукового і освітнього статусу прийшло з початком важких для нашої країни часів, коли потреба у комплексних, всебічних і глибоких «знаннях про державу» отримала вагоме практичне підґрунтя. І це не випадково, адже будь-яке нове знання не виникає на порожньому місці як раціональний плід абстрактної думки, а є, так чи інакше, породженням соціальних і політичних умов свого часу, насамперед, тих гострих проблем з якими стикаються суспільства, народи і держави в процесі свого розвитку. Часи вирішальних цивілізаційних викликів, перед якими сьогодні стоїть наша держава, вимагають відповідей на

пов'язані з ними питання.

З огляду на вищезазначене, найбільш резонним в ситуації, що склалася сьогодні в Україні, на нашу думку, є третій підхід, який передбачає формування нової галузі наукових знань – державознавство, котре «зібрало» б «розпорошені» по багатьох науках «державознавчі» знання, акумулювала і узагальнювала б їх в рамках однієї науки. Але оскільки вирішення проблеми наукової ідентифікації державознавства: визначення його об'єкту і предмету, методології, структури, змісту тощо це тривала і складна справа, то певні кроки в цьому напрямку, через «навчальну» ідентифікацію державознавства, можна було б здійснювати на базі навчальних закладів системи МВС і їм подібним: СБУ, ВСУ, адвокатури, прокуратури тощо, адже саме в цих вишах, що фактично готують держслужбовців, має здійснюватись перехід від фрагментарного вивчення того «суб'єкта, якому треба служити», до всебічного, глибокого та комплексного вивчення держави як головної організації суспільства.

У руслі вищезазначеного, ми вважаємо доцільним створення в таких навчальних закладах, насамперед, системи МВС як найбільш чисельних, нових кафедр – «кафедр державознавства». Щось подібне в міліцейських та навіть цивільних вишах вже існувало – «кафедри державно-правових дисциплін», але пропонуване нами передбачає дещо іншу «конфігурацію» дисциплін й відповідно профільних викладачів.

Виходячи з ймовірної (нашого бачення) змістовної структури «державознавства», ми б пропонували такий перелік навчальних дисциплін.

Вихідної в цьому плані має бути «філософія держави» (або ж «основи філософії держави»). Її першість є цілком зрозумілою, адже для того, щоб створити уявлення про державу насамперед як про певне ціле в самому узагальненому, як-то кажуть, у граничному вигляді, слід визначити природу її виникнення, сутнісні та ціннісно-сміслові властивості необхідне філософське осмислення усіх сторін її буття.

Іншою, теж базисно дисципліною має бути «соціологія держави» (або ж «основи соціології держави»). Соціологія держави має розкрити взаємозв'язок та взаємообумовленість таких найважливіших суб'єктів соціуму, як людина, суспільство і держава, визначити сутність, зміст та форми існування суспільства, показати історичний процес його розвитку у зв'язку з державою, визначити на цій основі закономірності їх взаєморуху.

Третьою «нормативною» навчальною дисципліною має бути «теорія держави», основу якої мають складати відповідні розділи навчальної дисципліни «теорія держави та права». «Визволившись» від державознавчих аспектів, зазначена дисципліна позбавляється дуалізму свого предмету і розкриває усі сторони права і лише деякі аспекти, що безпосередньо пов'язані із державою. Складностей при такому «переформатуванні» змісту «теорії держави та права» не повинні виникнути, оскільки в цій площині вже підготовлено досить добротний підручник з теорії права [10]. В межах же кафедри державознавства з'явиться можливість створити досить струнку систему знань про формальні, змістовні та сутнісні властивості держави, визначити закономірності її виникнення і розвитку. Сприяла б опануванню курсантами філософськими, соціологічними та теоретичними знаннями про державу, на нашу думку, «історія держави», аспекти якої, вважаємо, теж мають перейти з відповідних кафедр до кафедри державознавства.

І нарешті, на цю ж кафедру мають «перейти» дисципліни, які відображають окремі статичні та динамічні сторони держави: правові (державне право; судові та правоохоронні органи тощо), економічні (політична економія), політико-управлінські (державне управління), державна політика, державна безпека, відповідні спецкурси тощо.

Таким чином, ми пропонуємо «визволити» кафедру теорії держави та права від тих державознавчих аспектів, «штучність» яких у змісті базової дисципліни очевидна, «позбавити» останню від наявного дуалізму та спрямувати її протягом усього року навчання на вивчення саме права. Державу же вивчати, не фрагментарно, а всебічно, на різних навчальних курсах в межах новоствореної кафедри «державознавства», або ж «державознавчих дисциплін», зміст яких набагато ширший, ніж юридичний сегмент тих державознавчих знань, що сьогодні викладаються майбутнім держслужбовцям. І це цілком логічно, для підготовки висококваліфікованого такого спеціаліста потрібний більш широкий комплекс знань про державу.

Список використаних джерел:

1. Бобровник С.В. Правознавство / С.В. Бобровник //Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.,2003. – Т.5 : П–С. – С.46
2. Общетеоретическая юриспруденция : учебный курс / Ю.Н. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко и др.; под ред. Ю.Н. Оборотова. – Одесса: Феникс, 2011. – 436 с.
3. Оборотов Ю.Н. Общетеоретическая юриспруденция как наука и учебная дисциплина//

Общетеоретическая юриспруденция : учебный курс / Ю.Н. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко и др.; под ред. Ю.Н. Оборотова. – Одесса: Феникс, 2011. – С.5–13.

4. Козюбра М. Загальнотеоретичне правознавство: стан та перспективи // М. Козюбра // Право України. – 2010. – №1. – С.32–43.

5. Чиркин В. Е. Государствоведение : учебник / В.Е. Чиркин. – М. : Юристъ, – 1999. – 400 с.

6. Керимов А.Д. Государствоведение: актуальные проблемы теории : научное издание / А.Д. Керимов. – М. : Современ. гуманитар. ун-т, 2003. – 68 с.

7. Чиркин В.Е. Государствоведение : учебник / В.Е. Чиркин. – М. : Юрист, 2000. – 382 с.

8. Глазунова Н.И. Государствоведение : учеб. пособие / Н.И. Глазунова. – М. : ГУУ, 2000. – 296 с.

9. Погорілко В.Ф. Державознавство / В.Ф. Погорілко, С.В. Бобровник //Юридична енциклопедія: в 6 т. – К., 1999. – Т.2: Д–Й. – С.164

10. Загальна теорія права : підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К. : Ваїте, 2016. – 392 с.

Братасюк В.М., кандидат юридичних наук, суддя Тернопільського міськрайонного суду

СУДЯ ЯК МОРАЛЬНИЙ АВТОРИТЕТ СУСПІЛЬСТВА

1. Як відомо, епіцентром усього спектру юридичної діяльності виступає правосуддя, яке є найвищою формою правового контролю в суспільстві. Колишній голова Верховного Суду України В.Т. Маляренко влучно зазначив, що «у світі суд та його приміщення сприймаються як храм божий, оскільки саме там приймаються рішення, не підвладні жодній іншій владі» [1, с. 7]. У зв'язку з цим, він відмічає, що «західний «успішний» світ давно збагнув, що основою держави, її фундаментом є правосуддя ... І тому в демократичних суспільствах правосуддю приділяють особливу увагу» [1, с. 4].

Порівняння суду із храмом Божим цілком виправдане з тих міркувань, що саме суд стверджує та захищає право як втілення справедливості, поваги до людської гідності, рівності, добросовісності, добра тощо. Тобто, суд є інституцією, яка захищає ті духовні цінності, які виражають сутність права і без яких повноцінне людське життя неможливе. Щоб працювати у такому храмі, очевидно, мало знати закони. Для цього треба значно більше. На моє глибоке переконання, суддя має бути найперше високоморальною людиною, яка не дозволить собі не знати законів.

Проаналізуємо свободу та відповідальність як морально-правові категорії.

В наукових джерелах зазначається, що стосунок індивіда до норм, які забезпечують цілісність та впорядкованість суспільного життя, породжує простір його свободи та відповідальності. Безперечно, відповідальність є вагомим інструментом у механізмі соціального контролю, що забезпечує міру ефективності суспільного ладу. Нині нас мають цікавити внутрішні, екзистенційні джерела зародження відповідальності в надрах духовного життя особистості судді, які не нав'язані йому ззовні через норми та правила, а є необхідною та бажаною умовою його продуктивного професійного самоздійснення.

Відповідальність, як самовіддане піклування розумних істот одна про одну, *не зводиться до виконання формального припису про дозвіл чи заборону дії* (курсив – В.Б.).

Саме відповідальність за обрані блага є джерелом людської гідності та віднаходження життєвого сенсу, вона є мірою людяності та ступенем гідності людини.

Свобода судочинства повсякчас включена в ситуацію, в якій її межі встановлює відповідальність, що також набуває абсолютного виміру. Відповідальність потрібна для того, щоб запобігти виродженню свободи в реалізацію ірраціонального випадкового вибору. Відповідальність - це наскрізний ідентифікатор системи морально-етичних координат сучасної людини. Вона є соціально-етичним виміром вільного самоздійснення особи загалом. Вона є соціально-етичним виміром професійного самоздійснення судді.

Людина, яка навчилася володіти обставинами, а не підпорядковуватись їм, здатна бути відповідальною за свій вибір. Це стосується і судді, він теж має володіти обставинами для того, щоб бути відповідальним за своє рішення.

Відповідальність – цей найперше моральне поняття, концепція, яка лежить в основі наших поглядів на моральні обов'язки особи. Ф.Гаєк слушно наголошує, що «Значення цього поняття поширюється далі за сферу примусу і його найбільша цінність полягає у спрямуванні вільних рішень людини. ...Вільне суспільство вимагає більше, ніж будь-яке інше, щоби люди у своїх діях керувалися почуттям відповідальності, *що ширше за обов'язки, установлені законом*, і щоб громадська думка підтримувала тих індивідів, які залишаються відповідальними, незважаючи на успіхи чи невдачі їхніх зусиль» [2, с. 82].

«Коли людям дозволено діяти так, як вони вважають за потрібне, вони мають залишатися